

Н.В.Дерев'янченко

**ПРОТАГОНІСТ РОМАНУ М. УЕЛЬБЕКА «РОЗШИРЕННЯ ПОЛЯ
БОРНІ» ЯК ПРООБРАЗ ГЕРОЇВ ЛІТЕРАТУРНИХ
МАНІФЕСТАЦІЙ АВТОРА**

Творчість сучасного французького письменника Мішеля Уельбека є надзвичайно популярною в усьому світі, зокрема, в Україні, про що свідчать нещодавні переклади українською мовою трьох його романів («Елементарні частинки» (пер. 2005 р.), «Платформа» (пер. 2004 р.), «Можливість острова» (пер. 2007 р.)). У 2010 році автор отримав найпрестижнішу літературну нагороду у Франції – Гонкурівську премію за останній роман «Карта і територія».

До вивчення творчості М.Уельбека звертались зарубіжні дослідники О. Бардоль, Дж. Карлсон, М.-Л. Клемен, Д. Ногез, Ж.-Ф. Патріколя; російські літературознавці: М. Александров, Є. Єрмолін, І. Кузнецова, В. Липневич, Н. Рубанова, І. Сулова, К. Фрумкін, О. Шаталов; білоруські: Т. Мозгова, Т. Тарасова. Незважаючи на популярність романів автора, в українському літературознавстві його творчість не була об'єктом ґрунтовного аналізу, що й визначає актуальність нашої розвідки. Лише у навчальному посібнику з історії французької літератури 1945–2000 рр. (упорядк. В.Фесенко) подано коротку характеристику трьох романів М. Уельбека («Розширення сфери боротьби», «Елементарні частинки», «Платформа») й біографічну довідку. Також слід відзначити дисертацію Ю. Павленко «Дискурс індивідуальної пам'яті в сучасному французькому романі (1970-ті – 2000 рр.)», в якій розглядаються знакові для французької літератури вказаного періоду романи, що отримали найпрестижніші літературні премії Франції, у тому числі й роман М. Уельбека «Платформа».

«Розширення поля борні» (назва у перекладі І.Рябчого) – перший роман французького автора, який і приніс йому популярність і славу. В Україні він був перекладений у 2007 році і опублікований у журналі «Всесвіт» після того, як в українському перекладі були видані твори М. Уельбека, які були написані пізніше. Автор перекладу Іван Рябчий зазначає: «Усі подальші писання фактично спираються на перший роман – «Розширення поля борні» – який перетворюється на щось на кшталт матриці, на якій письменник вибудовує власну світоглядну систему» [4:106]. На нашу думку, протагоніст досліджуваного нами твору є прообразом героїв, яких репрезентує автор у наступних романах, він наділений тими ж рисами, тими ж поглядами на життя.

У романах письменника домінують теми грошей та сексу, кризи середнього віку, мотиви самотності, смерті, безсмертя. Дж. Карлсон зазначає, що саме текст «Розширення поля борні» репрезентує уельбеківське письмо і резюмує фундаментальні ідеї, які автор буде розвивати у подальших творах [5].

І. Сулова у статті «Метапрозаїчне начало в романі М. Уельбека „Розширення поля борні”» зосереджує свій дослідницький інтерес на розвитку жанрової традиції роману в романі. Дослідниця зазначає: «Герой, що пише з

різними цілями різноманітні документи і активно розмірковує про написане, присутній у більшості творів Уельбека («Елементарні частинки», «Можливість острова», «Платформа» та ін.), але лише в дебютному романі «Розширення поля борні» (*Extension du domaine de la lutte*, 1994) герой претендує на створення художнього твору, а саме – роману» [3:243].

Оповідач роману «Розширення поля борні» – інженер, інформатик тридцяти років, що працює в міністерстві сільського господарства, робітник середнього класу. Ім'я героя – Мішель. Це зайва людина у сучасному суспільстві. Окрім роботи в його житті нічого не відбувається, відсутнє спілкування з людьми, чоловік лише прогулюється містом і з байдужістю спростерігає за життям ворожого світу. Мішель сам пропонує читачеві свій портрет: «Працюю програмістом-аналітиком у компанії з обслуговування комп'ютерів, зарплатня становить 2,5 мінімального доходу, а це вже дає непогану купівельну спроможність. [...] З огляду на все вищезазначене, можу сподіватися на поліпшення свого статусу у суспільстві. Що ж до інтимного життя, то тут, навпаки, успіхи не такі визначні. [...] Позбавлений і вроди, й особистого шарму, схильний до глибоких депресій, я зовсім не відповідаю тому взірцеві, який приваблює жінок перш за все» [4:48]

«Світ стає чимдалі одноманітнішим; розвиваються засоби телекомунікації; людські помешкання заповнює нове обладнання. Особисті взаємини між людьми щодалі унеможлиблюються – і це зводить нанівець кумедні, непередбачені ситуації, з яких має складатися життя. Потроху в усій своїй красі постає обличчя смерті. Непоганий епіграф для третього тисячоліття» [4:49]. Такі роздуми про поступове зникнення справжнього живого спілкування між людьми зустрічаються в інших романах М. Уельбека. На противагу сакральним цінностям приходять матеріальні, замість людини все виконують машини, впевненість у завтрашньому дні зникає. У «Елементарних частинках» і «Можливості острова» автор пропонує варіант майбутнього людства. Німецький дослідник В. Ланге зазначає: «Ідея, що людство здатне знищити себе, відкривши генетичний метод, що дозволяє клонувати нову природу людей, які будуть розмножуватись у відсутності статевої диференціації, незважаючи на пародійні відтінки її звучання, досить ризикована. [...] Уельбек може собі це дозволити, тому що його оповідач знаходиться в ексцентричній позиції» [1:247].

Згодом герой «Розширення поля борні» вирушає у відрядження. Подорож протагоніста до іншої місцевості представлена і в романах «Елементарні частинки», «Платформа», «Можливість острова», що є спробою героя знайти порятунк від одноманітного існування, пережити бодай якісь емоції, втекти від реальності. Мішель говорить: «Я зазнаю принаймні якогось відхилення, якогось сплеску» [4:61].

Сексуальність виступає в творі як розрізнявач людей, як критерій для визначення їхнього положення в суспільстві. М. Уельбек порівнює інтимне життя з економічною системою, з законами ринку: «Так само як і нестримний

економічний лібералізм, ... лібералізм сексуальний створює ефект повсюдної пауперизації» [4:82]. Цю тему письменник актуалізує в своїх наступних романах ще гостріше. Коханню протистоїть секс. Автор здійснює підміну понять: замість справжнього почуття зображує тваринне бажання. Романи переповнені відвертими сценами інтимного життя героїв. Французький філософ П. Рікер пише: „...еротизм виражає ... розчарування „сміслом“; існує потаємний зв'язок між еротизмом і абсурдом. Коли ніщо більше не має смислу, залишається моментальна втіха та її артефакти” [2:214].

Тіссеран (напарник Мішеля у цій поїзді) має перманентне бажання познайомитись з молодою дівчиною, та всі його спроби закінчуються невдачею. Мішель характеризує його як переможця з точки зору економіки і переможеного в сексуальному плані. Чоловік навіть наважується на вбивство, коли дівчина в клубі віддає перевагу іншому. Вчинити так його провокує Мішель. Він говорить: «Коли ти відчуєш, як тремтять жінки, насаджені на твій ніж, як вони оплакують свою вроду, отоді ти станеш їх справжнім господарем» [4:90]. Тіссеран так і не зміг підти на злочин і тієї ж ночі загинув у автокатастрофі. Звістку про його смерть на роботі сприйняли спокійно, адже в сучасному світі смерть є банальною подією, на яку люди реагують зовсім спокійно: «Було сказано кілька слів про безглуздість такої смерті..., потім усі знову стали до роботи – от і все» [4:91].

М. Уельбек критикує релігію в сучасному світі. Неодноразово в аналізованому нами романі автор зображує сцени, в яких церква або її служителі є об'єктом іронії. Наприклад, перед відвіданням нічного клубу Мішель і Тіссеран спочатку йдуть на вечірню мессу в церкву, хоча у Мішеля вже приготований ніж, який він потім запропонує Тіссерану для вбивства дівчини; або сцена, коли священник – друг протагоніста – розповідає про інтимний зв'язок з молодою медсестрою, зазначаючи: «Ісус мене розуміє, ... він зі мною» [4:98]. Мішель також розповідає про прогулянку в Руані, акцентуючи увагу на місці, де було спалено Жанну д'Арк. Він висловлює своє обурення, наголошуючи на тому, що саме на цьому місці «...було зведено щось на штиб завали з кумедно покривлених бетонних плит, напівзанурених у ґрунт, що за прискіпливіших оглядин виявляється церквою» [4:69]. Тобто те місце, яке повинно бути сакральним центром Уельбек профанує і описує як грудку плит і додає, що в самому центрі площі влаштовано торгівельний центр і стоянку для машин. Сфера релігії підлягає повній десакралізації й у романі «Можливість острова». Автор удається до зображення псевдорелігійної секти, демонструючи своє скептичне ставлення до віри у сучасному світі.

Таке тривожне світовідчуття зближує М. Уельбека з філософією екзистенціалізму. У творах письменника простежуються екзистенціальні мотиви. Проблеми людського буття знайшли своє відображення і в романі «Розширення поля борні». Герой роману знаходиться в екзистенційній невпевненості, він не знає, яке місце займає в світі. Врешті решт він втрачає здоровий глузд і лікується в санаторії для душевно хворих. Але лікування не

допомагає звільнитися від нав'язливих кошмарів, що переслідують Мішеля. «Роман «Розширення поля борні» [...] можна назвати маніфестом постекзистенціалізму. Постекзистенціалізм – характеристика песимістичних умонастроїв покоління межі століть» [3:246].

I. Сулова вказує на те, що в романі М. Уельбека вибудовується очевидний, хоча і не означений явно комплекс літературних паралелей. Дослідниця називає такі твори як «Сповідь сина століття» А. де Мюссе, «Пісні Мальдорора» Лотреамона, «Подорож на край ночі» Л.-Ф. Селіна, «Нудота» Ж.-П. Сартра, «Сторонній» А. Камю. «Ці автори представляють найважливіші етапи становлення національної традиції індивідуалізму (романтичний і екзистенційний), розвивають особливий тип романного письма – егоцентричний / особистий роман і відповідно тип героя – відчужена людина. У «Розширенні поля борні» розповідається все про ту ж трагедію відчуження, але вже на межі ХХ–ХХІ століть» [3:244].

У фіналі процес відчуження сягає свого апогею. Герой опиняється в центрі прірви і доходить висновку: «Шкіра – це кордон, і зовнішній світ тисне на шкіру. Враження повного розділення; я ув'язнений всередині самого себе. Божественне злиття не відбудеться; мету життя втрачено» [4:105].

М. Уельбек актуалізує також проблему самотності. Неможливість злитися з іншою людиною, передати їй свої переживання, віддаленість людей одне від одного завжди були проблемою для особистості. Герой «Розширення поля борні» переживає всі моменти життя без будь-якої підтримки. І самотність, перш за все, не означає, що людина є самотньою в усьому світі, а навпаки, передбачає існування інших людей, суспільства, але суспільства ворожого. Неможливість спілкування зумовлена тим, що система загальнолюдських стосунків була зруйнована. На протигагу сакральним цінностям приходять матеріальні, замість людини все виконують машини, живе спілкування змінюється на віртуальне, впевненість у завтрашньому дні зникає. Мотив самотності, що є складовою комплексу екзистенційних проблем, простежується і в наступних романах М. Уельбека.

На основі проведеного дослідження ми дійшли висновку, що головний герой першого роману М. Уельбека «Розширення простору борні» наділений тими рисами характеру, особливостями світогляду, які є домінуючими і для головних героїв наступних творів. Проблеми особистості, комунікації, кохання, релігії в сучасному світі автор актуалізує в усіх своїх романах. А отже, протагоніст аналізованого нами твору є прообразом героїв літературних маніфестацій М. Уельбека.

Литература

1. Ланге В. «Элементарные частицы» Уэльбека и мениппова сатира» / Вольфганг Ланге ; [пер. с нем. Е. Драйтовой] // Иностранная литература. – 2005. – №2. – С. 237–255.
2. Рікер П. Історія та істина / Поль Рікер; [пер. з франц. Віктора Шовкуна]. – К. : Видавничий дім „КМ Academia”, Університетське вид-во „Пульсари”, 2001. – 396 с.
3. Сулова И. Метапрозаическое начало в романе М. Уэльбека «Расширение пространства борьбы» / Сулова И. В. // Вестник Пермского университета: Российская и зарубежная филология. – 2011. – Вып 4 (16). – С. 242–248.
4. Уельбек М. Розширення поля борні / Мішель Уельбек; [пер. з франц. Іван Рябчий] // Всесвіт, 2007. – № 3–4. – С. 105–106.
5. Carlson J. La Poétique de Houellebecq : réalisme, satire, mythe : Thèse pour le doctorat / Jacob Carlson. – Sweden: University of Gothenburg. – 2011. – 250 p.

Анотація

Протагоніст роману М. Уельбека «Розширення поля борні» як прообраз героїв літературних маніфестацій автора

У статті розглядається перший роман сучасного французького письменника Мішеля Уельбека «Розширення поля борні». Особлива увага приділяється визначенню фундаментальних ідей і проблем твору, які є основою для наступних літературних маніфестацій письменника. Ми робимо висновок, що автор актуалізує проблеми особистості, комунікації, самотності, кохання, релігії в сучасному світі в усіх свої творах.

Ключові слова: Мішель Уельбек, роман, протагоніст, екзистенціалізм, самотність.

Аннотация

Протагонист романа М. Уэльбека «Расширение пространства борьбы» как прообраз героев литературных манифестаций автора

В статье рассматривается первый роман современного французского писателя Мишеля Уэльбека «Расширение пространства борьбы». Особенное внимание уделяется определению фундаментальных идей и проблем произведения, которые являются основой для следующих литературных манифестаций писателя. Мы делаем вывод, что автор актуализирует проблемы личности, коммуникации, одиночества, любви, религии в современном мире во всех своих произведениях.

Ключевые слова: Мишель Уэльбек, роман, протагонист, экзистенциализм, одиночество.

Annotation**The protagonist of M. Houellebecq's novel «Whatever» as a prototype of heroes of author's literary manifestations**

The article devoted to the analysis of the first Michel Houellebecq's novel «Whatever». Particular attention is given to the definition of basic ideas and problems of the work. They are the base for the next writer's literary manifestations. Have analyzed designated problems we can make the conclusion that the author actualizes problems of personality, communications, solitude, love, religion in the modern world in all his works.

Key words: Michel Houellebecq, novel, protagonist, existentialism, solitude.